

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ Α' ΤΕΤΡΑΜΗΝΟΥ

ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

➤ POTONTA

- Η **Ροτόντα** είναι κτίσμα το οποίο προοριζόταν για μαυσωλείο του Καίσαρα Γαλέριου.
- Λόγω της μη χρήσης του αργότερα μετατράπηκε σε χριστιανικό ναό του Αγίου Γεωργίου και συμπεριλήφθηκε στα Παλαιοχριστιανικά και Βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης ως Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.
- Πρόκειται για θολωτό στρογγυλό κτίσμα του 4ου αιώνα, όμοιο με το Πάνθεον στη Ρώμη. Κτίστηκε στα χρόνια του Καίσαρα Γαλέριου γύρω στο 304 μ.Χ. ενώ προοριζόταν ως ναός του Δία ή των Καβείρων, ή ως Μαυσωλείο του Γαλέριου. Ωστόσο, εξαιτίας του θανάτου του Γαλέριου το 311 μ.Χ., η Ροτόντα ως λέξη έμεινε κενή χωρίς χρήση. Αργότερα χρησιμοποιήθηκε με διαφορετική λειτουργία από λαούς της εγγύς ανατολής.

Στα τέλη του 4ου αιώνα, την εποχή του Θεοδοσίου Α' και αφότου στη Θεσσαλονίκη είχε επικρατήσει ο Χριστιανισμός, η Ροτόντα μετατράπηκε σε χριστιανικό ναό των Ασωμάτων Δυνάμεων ή Αρχαγγέλων και τότε έγιναν στο μνημείο ορισμένες μετασκευές, που ήταν αναγκαίες για τη νέα λατρεία. Έτσι έγινε διάνοιξη της ανατολικής κόγχης και προσθήκη του ιερού, ενώ ανοίχτηκε και η αντίστοιχη δυτική κόγχη και δημιουργήθηκε νέα είσοδος. Ακόμη, σε απόσταση οκτώ μέτρων από τον τοίχο κατασκευάστηκε εξωτερικά ένας άλλος χαμηλότερος κυκλικός τοίχος που δεν υφίσταται σήμερα. Ο χώρος ανάμεσα στους δύο τοίχους στεγάστηκε και, με τη διάνοιξη των υπολοίπων κογχών, δημιουργήθηκε ένα περιμετρικό εξωτερικό κλίτος. Τέλος, κατασκευάστηκαν τα περίφημα ψηφιδωτά του μνημείου, που κοσμούν καμάρες κογχών, τοξοτά ανοίγματα φεγγιτών και το μεγάλο θόλο. Νομίζεται ότι ο αρχικός του σκοπός ήταν για να χρησιμεύσει ως βαπτιστήριο των Χριστιανών στην Θεσσαλονίκη. Έξω από το νότιο πρόπυλο του μνημείου έχει εντοπιστεί η βάση του μαρμαρίνου μονολιθικού άμβωνα, ο οποίος σήμερα βρίσκεται στο Μουσείο της Κωνσταντινούπολης. Ροτόντα ονομάστηκε από το κυκλικό της σχήμα, ενώ το όνομα Άγιος Γεώργιος πήρε από το γειτονικό ομώνυμο εκκλησάκι. Σήμερα λειτουργεί ως μουσείο.

➤ Ο μιναρές της Ροτόντας

- Το Μάρτιο του 1430 η Θεσσαλονίκη μετατρεπόταν από κέντρο του χριστιανικού πολιτισμού σε μια νέα εστία της τουρκο-ισλαμικής κουλτούρας. Η τουρκική κατάκτηση άλλαξε τη μορφή της πόλης με την ύψωση μιναρέδων δίπλα στις εκκλησίες που μεταβλήθηκαν σταδιακά σε τζαμιά.
- Η μετατροπή των εκκλησιών σε τζαμιά έγινε σε δύο φάσεις, μία στο τέλος του 15ου και μία στο τέλος του 16ου αιώνα. Η δεύτερη φάση συνδέεται με το γενικό φόβο για το τέλος του κόσμου στο μουσουλμανικό έτος 1000 (1592 μ.Χ).
- Ο Άγιος Γεώργιος έγινε τζαμί υπό αυτές τις συνθήκες το έτος 999 της Εγείρας (1590 μ.Χ). Ο Σινάν Πασάς ανέλαβε τις απαραίτητες εργασίες για τη μετατροπή, που περιλάμβαναν και την κατασκευή του μιναρέ στον τύπο εκείνο που είχαν κτιστεί οι μιναρέδες στην Αγία Σοφία της Κων/πολης από τον Σελίμ Β΄.

➤ ΑΨΙΔΑ ΤΟΥ ΓΑΛΕΡΙΟΥ (ΚΑΜΑΡΑ)

- Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά μνημεία της Θεσσαλονίκης είναι η **Θριαμβική Αψίδα του Γαλερίου**, γνωστή και ως **Καμάρα**, που βρίσκεται στην πάνω πλευρά της οδού Εγνατίας και σε μικρή απόσταση από την Ροτόντα. Αποτελεί ένα από τα πιο γνωστά σημεία συνάντησης των κατοίκων και επισκεπτών της πόλης.
- Η Καμάρα είναι κτίσμα της εποχής της Ρωμαϊκής «Τετραρχίας» (αρχές 4ου μ.Χ. αιώνα) και αποτελεί το ένα σκέλος (δυτικό) μίας στεγασμένης στοάς, που σχηματιζόταν από αψίδες και τόξα. Κατασκευάστηκε για να τιμηθεί ο Ρωμαίος Αυτοκράτορας Γαλέριος, όταν αυτός επέστρεψε νικητής στην πόλη (περί το 306 μ.Χ.) μετά από πολέμους του κατά των Περσών. Η θριαμβική αυτή αψίδα ήταν τοποθετημένη κάθετα στην αρχαία Εγνατία, που διέσχιζε την πόλη (δυτικά προς ανατολικά) και αποτελούσε μέρος του λεγόμενου Γαλεριανού συγκροτήματος (Ρωμαϊκά Ανάκτορα), που αναπτύσσονταν κύρια νοτιοδυτικότερα, στις σημερινές πλατείες Ναυαρίνου και Ιπποδρομίου.

Αρχιτεκτονική

- Η αψίδα του Γαλερίου αποτελεί στοιχείο του Γαλεριανού Συγκροτήματος στο Ν.Α τμήμα του ιστορικού κέντρου της Θεσ/νίκης. Σήμερα σώζονται δύο κύριοι πεσσοί και ένας δευτερέων, που συνδέονται με πλίνθινο τόξο. Οι κύριοι πεσσοί φέρουν επένδυση από μαρμάρινες πλάκες με ανάγλυφες παραστάσεις, που αφηγούνται γεγονότα από τις πολεμικές επιχειρήσεις του Γαλερίου κατά των Περσών.
- Το κεντρικό τοξωτό άνοιγμα είναι πλάτους 9.7 μ. και ύψους 12.5 μ. και το μικρότερο πλάτους 4.85 μ. και ύψους 6.5 μ. Χτίστηκε το 305 μ.Χ. ύστερα από την οριστική νίκη του αυτοκράτορα κατά των Περσών. Είχε την τυπολογία ενός οκτάπυλου με 4 κεντρικούς ογκώδεις πεσσούς, 4 δευτερεύοντες στα πλάγια, ισάριθμα τόξα και χαμηλό σφαιροειδή θόλο. Συνδεόταν με τα Ανάκτορα του Γαλερίου (νοτιοδυτικότερα) και με τη Ροτόντα (προς Βορρά). Η αψίδα στη σημερινή της μορφή είναι αποσπασματική. Λείπει ο τέταρτος πεσσός του τόξου, που θα πατούσε στο οδόστρωμα της σημερινής Εγνατίας, και όλο το αντίστοιχο ανατολικό τόξο. Τα δύο αυτά τόξα ενώνονταν σχηματίζοντας τρούλο, ενώ από κάτω περνούσε πομπική οδός που πλαισιωνόταν με κιονοστοιχίες δεξιά και αριστερά και ένωνε τα ανάκτορα με τη Ροτόντα.
- Κάτω από την Αψίδα περνούσε η Εγνατία, η οποία ήταν βασιλική οδός (Via Regia), ένας συγκεκριμένος τύπος οδού στρατηγικής σημασίας και συγκεκριμένης νομικής υπόστασης κατά τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία.

Ιστορικό πλαίσιο

Οι Ρωμαίοι χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν το τελευταίο τέταρτο του 3ου αιώνα μ.Χ. ένα από τους πιο επικίνδυνους εχθρούς, τους Πέρσες. Ο Διοκλητιανός το 287 μ.Χ. τους απέσπασε τη Μεσοποταμία και έκλεισε ειρήνη αφήνοντας στο θρόνο της Αρμενίας τον υποτελή του Τιριδάτη.

Ύστερα από εννιά χρόνια, το 296 μ.Χ., ο βασιλιάς των Περσών Ναρσής κήρυξε τον πόλεμο, πήρε τη Μεσοποταμία και την Αρμενία κι έδιωξε τον Τιριδάτη. Ο Γαλέριος, μετά από συνεννόηση με το Διοκλητιανό, που βρισκόταν στην Αντιόχεια, εκστράτευσε εναντίον του Ναρσή αλλά νικήθηκε στις Κάρρες και στο Καλλίνικο. Το 297 εκστράτευσε εκ νέου και κατόρθωσε να νικήσει ολοκληρωτικά το Ναρσή, η οικογένεια του οποίου καθώς και οι θησαυροί του έπεσαν στα χέρια του Γαλέριου. Αργότερα ο Γαλέριος συναντήθηκε με το Διοκλητιανό στο Νισίβι της Μεσοποταμίας κι οι δυο μαζί έκλεισαν νέα ειρήνη με το Ναρσή

Αποκατάσταση του μνημείου

- Οι πρώτες στερεωτικές εργασίες έγιναν επί Τουρκοκρατίας 1889.
- Το 1945 και 1952 έγιναν εργασίες στερέωσης και συντήρησης στους δύο κεντρικούς πεσσούς. Κάτω από την Καμάρα περνούσε γραμμή του τραμ, η οποία μετατοπίστηκε το 1954 με τη διάνοιξη της Εγνατίας και το χαμήλωμα του υψομετρικό επιπέδου της, που εμφάνισε και τις βάσεις των πεσσών.
- Εξαιτίας της ατμοσφαιρικής ρύπανσης η φθορά του μνημείου ήταν ραγδαία τις τελευταίες δεκαετίες. Η ΙΣΤ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων πραγματοποίησε συντήρηση, στερέωση και καθαρισμό των μαρμάρινων ανάγλυφων κατά το διάστημα 1991-2001. Μερικά χρόνια μετά τον καθαρισμό, δυστυχώς, οι φθορές από την ατμοσφαιρική ρύπανση είναι και πάλι ορατές και με γυμνό μάτι.

➤ Ρωμαϊκό Φόρουμ (Αρχαία Αγορά)

- Λίγες εκατοντάδες μέτρα μακριά από την πλατεία Αριστοτέλους βρίσκεται η καρδιά του Ρωμαϊκού παρελθόντος της Θεσσαλονίκης. Πρόκειται για το Ρωμαϊκό Φόρουμ το οποίο είναι επίσης γνωστό και ως «Αρχαία Αγορά». Κατασκευασμένο από τους Ρωμαίους στα τελευταία χρόνια του 2ου αιώνα μ.Χ., υπήρξε το επίκεντρο της δημόσιας και πολιτικής ζωής της πόλης.

Η καρδιά της αρχαίας Θεσσαλονίκης χτυπά στο σύγχρονο κέντρο της

- Ήταν ένας ενιαίος μεγάλος σε έκταση χώρος ο οποίος φιλοξενούσε αρκετά κτίρια που εξυπηρετούσαν διάφορες λειτουργίες, με κάποια από αυτά μάλιστα να διακρίνονται για την πολυτέλεια τους και να εντυπωσιάζουν με το μέγεθος τους. Με αυτό τον τρόπο γινόταν εύκολα αντιληπτή σε όλους η οικονομική και εμπορική ευημερία της πόλης κατά την Ρωμαϊκή περίοδο της Ιστορίας της.
- Καθώς το **Φόρουμ** υπήρξε το κοινωνικό, διοικητικό και θρησκευτικό κέντρο, ήταν συνδεδεμένο με τις περισσότερες κύριες οδούς όπως τον κεντρικό Decumanus Maximus και κατ'επέκταση την ρωμαϊκή Εγνατία Οδό (Via Egnatia) στο νοτιότερο μέρος του. Η απόσταση του από τα Ανάκτορα του Γαλερίου επί της πλατείας Ναβαρίνο είναι μικρότερη του ενός χιλιομέτρου

Εντυπωσιακή αρχιτεκτονική και πολεοδομία που εκπλήσσει.

- Η διακόσμηση του περιελάμβανε περίτεχνες αψίδες, όμορφες κιονοστοιχίες και διακοσμημένα πολυτελή σιντριβάνια.
- Εντός του χώρου σήμερα, οι επισκέπτες έχουν την δυνατότητα να δουν το αναστηλωμένο αρχαίο αμφιθέατρο (Ωδείο) καθώς επίσης και στοιχεία και τμήματα των κιόνων που σχημάτιζαν την εντυπωσιακή διπλή στοά της αρχαίας αγοράς.
- Παράλληλα με την αρχαία εμπορική οδό που εκτείνονταν κατά μήκος της σημερινής οδού Φιλίππου αναπτύσσονταν εμπορικά καταστήματα που είχαν την πρόσοψη τους σε αυτή.

ΝΑΟΙ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

➤ ΠΑΝΑΓΙΑ ΛΑΓΟΥΔΙΑΝΗ

- ◉ Η εκκλησία της Παναγίας Λαοδηγήτριας, γνωστή και ως Λαγουδιανή ή του Λαγουδιάτου, είναι αφιερωμένη στη Θεοτόκο Ζωοδόχο Πηγή και βρίσκεται στην Άνω Πόλη της Θεσ/νίκης, στη συμβολή των οδών Ολυμπιάδος και Ιουλιανού.
- ◉ Ο ναός ανακατασκευάστηκε εκ βάθρων και ανακαινίστηκε ριζικά στις αρχές του 19ου μ.Χ. αιώνα με έξοδα του μεγαλέμπορα Ιωάννη Καυταντζόγλου.
- ◉ Ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής με γυναικωνίτη, ο οποίος χρησιμοποιούνταν κατά κόρον στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική της Μακεδονίας στον 19ο μ.Χ. αιώνα. Στη νότια πλευρά του κτηρίου είναι προσαρτημένο παρεκκλήσι με καμαρωτή στέγη, στο οποίο βρίσκεται αγίασμα.

➤ ΠΑΝΑΓΟΥΔΑ

by teki

- Ο ναός είναι χτισμένος το 1818, στη θέση παλαιότερου, πιθανόν βυζαντινού, που κάηκε το 1817. Στην εξωτερική στοά του έχουν χρησιμοποιηθεί παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά αρχιτεκτονικά μέλη. Από το ναό αυτό προέρχεται ο κεντητός "επιτάφιος της Θεσσαλονίκης" του 14ου αιώνα, που βρίσκεται σήμερα στο Βυζαντινό Μουσείο.

➤ ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

- Ο ναός της του Θεού Σοφίας της Θεσσαλονίκης χτίστηκε κατά τα μέσα του 7ου αιώνα στη θέση μιας μεγάλης παλαιοχριστιανικής βασιλικής, που καταστράφηκε, πιθανόν από σεισμό, στις αρχές του συγκεκριμένου αιώνα.
- Το 1204, όταν με την Δ' Σταυροφορία κυριεύθηκε η πόλη από τους σταυροφόρους, η Αγία Σοφία μετατράπηκε στον καθολικό καθεδρικό ναό της Θεσσαλονίκης, κατάσταση που διήρκησε μέχρι το 1224 όταν η πόλη κατελήφθη από τα στρατεύματα του δεσποτάτου της Ηπείρου.
- Υπήρξε ο μητροπολιτικός ναός της πόλης από το 1246, όταν η Θεσσαλονίκη περιήλθε στα χέρια της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας, μέχρι το 1523/24 οπότε και μετατράπηκε σε τζαμί από τους Οθωμανούς μετά από ενέργειες του Ιμπραήμ Πάργαλη πασά.

- Η Αγία Σοφία είναι χτισμένη στον αρχιτεκτονικό τύπο της βασιλικής με θολωτό. Οι κίονες του κεντρικού κλίτους είναι τραβηγμένοι προς τα πλάγια, ώστε ο κεντρικός χώρος του ναού να έχει σχήμα ισοσκελούς σταυρού. Μπορεί έτσι να θεωρηθεί μια μεταβατική μορφή μεταξύ της βασιλικής με τρούλο και του εγγεγραμμένου σταυροειδούς, που κυριαρχεί στη βυζαντινή ναοδομία από το 10ο αιώνα και μετά. Στον τρούλο εικονίζεται η *Ανάληψη του Χριστού*, με την επιγραφή από τις Πράξεις.

- Ο ναός υπέστη σημαντικές ζημιές από πυρκαγιά το 1890, όσο ήταν ακόμη τζαμί. Την αποκατάσταση των ζημιών κατά τα έτη 1907-1909, στη διάρκεια της οποίας αποκαλύφθηκε το ψηφιδωτό του τρούλου, ανέλαβε ο βυζαντινολόγος Κάρολος Ντηλ, με οδηγίες του οποίου έγινε και η διακόσμηση των υπόλοιπων επιφανειών του ναού που διατηρείται μέχρι σήμερα.
- Πολύ σοβαρές ζημιές έγιναν και από το σεισμό του 1978, η αποκατάσταση των οποίων διήρκεσε περίπου είκοσι χρόνια, ενώ ο τρούλος αποκαταστάθηκε το 1980.

➤ ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ

ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

- Αρχικά, ο ναός ταυτιζόταν από τους ερευνητές με το καθολικό της Νέας Μονής λόγω της θέσης του στην περιοχή όπου αναζητούνται τα βυζαντινά ανάκτορα που καήκαν το 1342 από τους Ζηλωτές.
- Η Νέα Μονή ιδρύθηκε μεταξύ των ετών 1360-1370 από το μοναχό Μακάριο Χούμνο και ήταν αφιερωμένη στην Παναγία.

- Από τη ζωγραφική διακόσμηση έχουν σωθεί λίγες τοιχογραφίες στο νάρθηκα, στα παράθυρα των χορών, στα τυπικάρια, στο περίστωο και στα παρεκκλήσια.
- Η αποσπασματικότητα και η κακή διατήρησή τους καθιστούν ανέφικτη μία συγκεκριμένη πρόταση χρονολόγησής τους ενώ η ζωγραφική στα παρεκκλήσια είναι μεταγενέστερη από εκείνη του νάρθηκα.
- Σώζονται σκηνές από τη ζωή και τα θαύματα του Χριστού, καθώς και μεμονωμένοι άγιοι.

➤ ΜΟΝΗ ΛΑΤΟΜΟΥ

- Το παλαιό καθολικό της **Μονής Λατόμου**, γνωστό σήμερα ως **Ναός του Οσίου Δαβίδ**, είναι παλαιοχριστιανικό μνημείο της Θεσσαλονίκης. Βρίσκεται στην *Άνω Πόλη*, στο τέλος της οδού *Αγίας Σοφίας*.
- Ο ναός ήταν αρχικά αφιερωμένος στο *Χριστό Σωτήρα* ή κατ' άλλους στον Προφήτη Ζαχαρία, ενώ το όνομα *Όσιος Δαβίδ* του αποδόθηκε λανθασμένα στην αρχή του περασμένου αιώνα και επικράτησε από τότε.
- Ο ναός κτίστηκε πάνω στη θέση ενός ρωμαϊκού κτηρίου στα τέλη του 5ου με αρχές του 6ου αιώνα. Την ίδια περίοδο φιλοτεχνήθηκε στην αψίδα ψηφιδωτό με χορηγία μιας ανώνυμης γυναίκας που σύμφωνα με την παράδοση ήταν η Θεοδώρα, κόρη του αυτοκράτορα Μαξιμιανού, η οποία είχε ασπασθεί το χριστιανισμό.

➤ Ι. Ν. ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

- Ο ναός του Αγίου Αντωνίου βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα της παλιάς πόλης της Θεσσαλονίκης, στην γωνία των οδών Δ. Μαργαρίτη και Φιλικής Εταιρίας, πολύ κοντά στην πλατεία Ιπποδρομίου, που αποτελούσε, κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας τον πυρήνα του Ελληνισμού της πόλης.
- Ο ναός του Αγίου Αντωνίου είναι μεταγενέστερο κτίσμα, χρονολογούμενο στο μισό του 19ου αιώνα και αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα «δίκλητης» κεραμοσκεπαστής βασιλικής με στοά, που δυστυχώς δεν σώζεται σήμερα. Ο μικρός ναός που συνοδευόταν και από μία σειρά κτισμάτων ήταν εξάρτημα του παλιού ναού του Αγίου Κωνσταντίνου που υπήρχε στην σημερινή πλατεία του Ιπποδρομίου και κατεδαφίστηκε, για να κτισθεί στη θέση του νέος ναός.

- Η ανατολική πλευρά του ναού του Αγίου Αντωνίου στηριζόταν στα τείχη της περιοχής που κατεδαφίστηκαν λίγο αργότερα. Ακόμα υπάρχουν ενδείξεις πως παράπλευρα υπήρχε στον ίδιο χώρο κάποιο αρχαίο κτίσμα, πιθανότατα παρεκκλήσι, που χρησιμοποιούνταν σαν χώρος λατρείας.
- Ο Άγιος Αντώνιος λειτούργησε στη Θεσσαλονίκη ως ο προστάτης Άγιος των ψυχικά ασθενών, όπως τον θέλει η χριστιανική παράδοση. Μάλιστα βρεθήκαν στο ναό σιδερένιοι χαλκάδες με τους οποίους δένονταν οι ασθενείς έχοντας την ελπίδα καθώς και την πίστη ότι ο Άγιος θα τους θεραπεύσει.

➤ Ναός Αγίων Αποστόλων
Θεσσαλονίκης

- Ο **Ναός των Αγίων Αποστόλων** είναι σημαντικό μνημείο της βυζαντινής Θεσσαλονίκης και ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα αρχιτεκτονικής της Παλαιολόγιας περιόδου.
- Βρίσκεται στο δυτικό τμήμα της πόλης, στην αρχή της σημερινής οδού Ολύμπου, κοντά στα δυτικά τείχη.
- Πρόκειται για παλαιό καθολικό μονής που πιστεύεται ότι ήταν αρχικά αφιερωμένη στη Θεοτόκο. Ανήκει στον αρχιτεκτονικό τύπο των σύνθετων πεντάτρουλλων τετρακιόνιων σταυροειδών εγγεγραμμένων ναών με νάρθηκα, περίστωο, δύο παρεκκλήσια και λιτή.
- Κτίστηκε την περίοδο 1310-1314 από τον οικουμενικό πατριάρχη Νήφωνα τον Α' όπως φαίνεται από επιγραφές της εκκλησίας που φέρουν το όνομά του: *Νίφων πατριάρχης και κτήτωρ*.
- Ο εσωτερικός διάκοσμος σώζεται αποσπασματικά καθώς η εκκλησία υπέστη καταστροφές από τους Τούρκους όταν μετατράπηκε σε τζαμί την περίοδο 1520-1530, με την επωνυμία *Σοούκ Σου Τζαμί*. Την ίδια ακριβώς περίοδο κτίστηκε το γειτονικό Πασά Χαμάμ.

➤ ΑΓΙΟΙ ΤΑΞΙΑΡΧΕΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

- Ο ναός των Ταξιαρχών βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα της Άνω Πόλης Θεσσαλονίκης, νότια της οδού Ακροπόλεως. Μεταγενέστερες και νεότερες κατασκευές και προσθήκες στο μνημείο έχουν διαφοροποιήσει σε μεγάλο βαθμό το κτίσμα και είναι δύσκολο σήμερα να προσδιορισθεί η αρχική του μορφή. Έτσι, ενώ δίνει την εντύπωση "τρίκλιτης" ξυλόστεγης βασιλικής, θα πρέπει να ήταν αρχικά "μονόκλιτος" ναός με στοά σε σχήμα "Π" κατά τις τρεις διευθύνσεις (νότος, δύση, βορράς).
- Στη νότια πλευρά, όπου άλλοτε υπήρχε ανοικτή στεγασμένη στοά προστέθηκε μεταγενέστερα ένα νέο "κλίτος", με σκοπό να διευρυνθεί ο εσωτερικός χώρος του ναού. Ίχνη στήριξης των θωρακίων ή των κιγκλιδωμάτων της αρχικής στοάς είναι ορατά και σήμερα στις τρεις μαρμάρινες κολώνες της νότιας πλευράς. Παρόμοια επέμβαση έγινε και στη δυτική πλευρά -όπου και η είσοδος- με την προσθήκη κλειστού νάρθηκα. Κι εδώ πιθανολογείται πως εκτός από την εξωτερική σκάλα που οδηγούσε με δύο σκέλη στο ναό, υπήρχε ανοικτή στεγασμένη στοά.

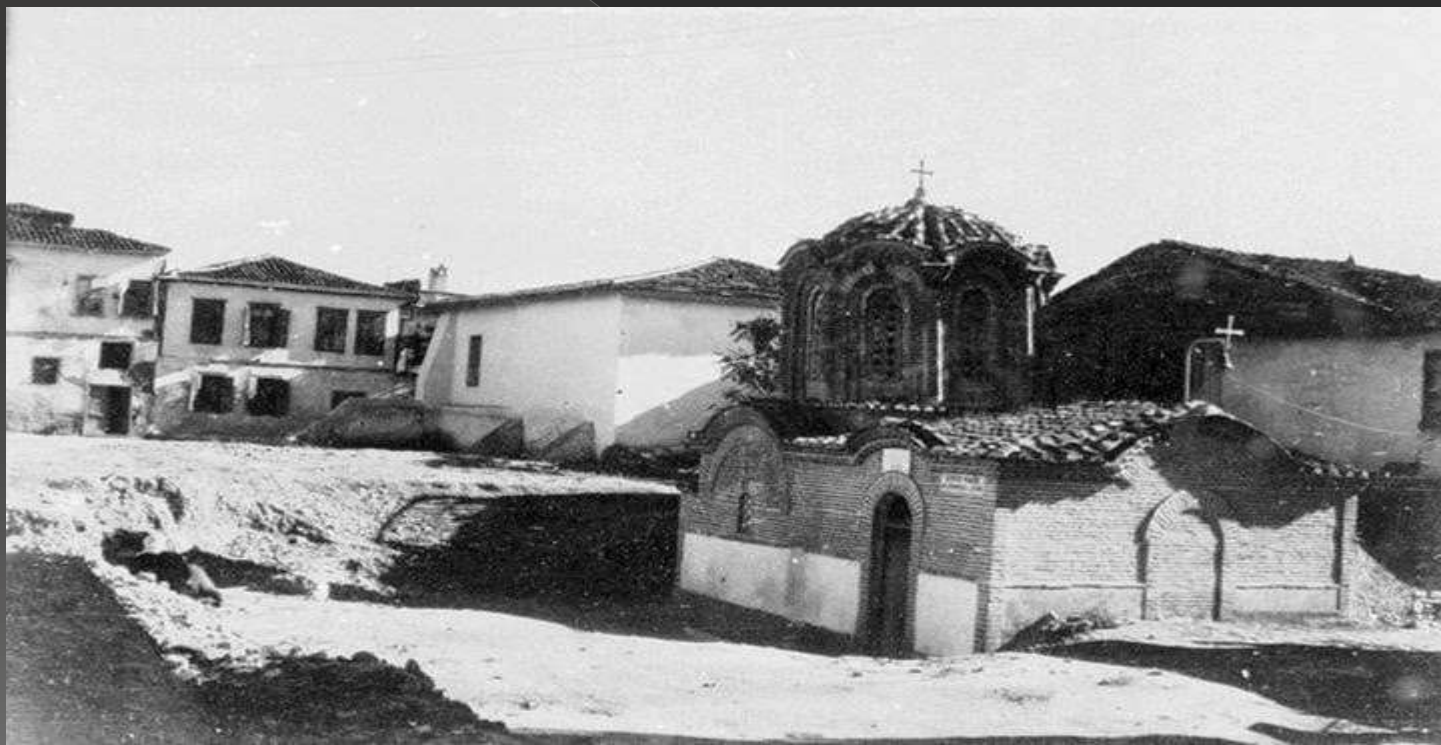
- Το ανατολικό τμήμα του ναού καταλήγει σε πεντάπλευρη εξωτερικά αψίδα δεξιά και αριστερά της οποίας υπάρχουν δύο τετράγωνα μικρά διαμερίσματα στεγασμένα με ημισφαιρική οροφή, όπου διαμορφώνονται η "πρόθεση" (με κόγχη, βόρεια) και το "διακονικό" (χωρίς κόγχη, νότια). Έτσι, η εξωτερική ανατολική όψη δεν εμφανίζει τη γνωστή συμμετρία, χωρίς όμως αυτό να ζημιώνει την αισθητική σύνθεση του μνημείου.

➤ Ι. Ν. ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΣΩΤΗΡΩΣ

- Η ανέγερση του ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, βάσει ενός νομίσματος που βρέθηκε τοποθετημένο στον τρούλο, πραγματοποιήθηκε γύρω στο 1350.
- Αξιοσημείωτο είναι ότι στο εσωτερικό της εκκλησίας, κάτω από το δάπεδο της βόρειας και της νότιας κόγχης, καθώς και στον νάρθηκα, αλλά και στον περιβάλλοντα του κτηρίου χώρο, εντοπίστηκαν τάφοι, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αρχικά ήταν ταφικό μνημείο.
- Επιπλέον, αποκαλύφθηκε μία μικρή μολύβδινη λειψανοθήκη, η οποία αποτελούσε το εγκαίνιο του ναού· από δύο εγχάρακτες επιγραφές σε αυτή προέκυψε ότι ο ναός κτίστηκε προς τιμή της Παναγίας.

- Στα χρόνια της τουρκοκρατίας είναι σίγουρο ότι το μνημείο δεν μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος, προφανώς εξαιτίας των περιορισμένων του διαστάσεων ή επειδή βρισκόταν στη χριστιανική συνοικία της Παναγούδας και στο προαύλιο οικίας.

- Στο εσωτερικό του ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, στην περιοχή του τρούλου, διατηρούνται τοιχογραφίες, οι οποίες ανάγονται μεταξύ των ετών 1350 και 1370. Στην κορυφή του θόλου παριστάνεται η Ανάληψη του Ιησού Χριστού και ακολουθεί στην επόμενη ζώνη η Θεοτόκος με τους Αποστόλους που συνοδεύονται από τις απεικονίσεις του ήλιου, της σελήνης και των προσωποποιημένων ανέμων.

- Ανάμεσα στα παράθυρα του τρούλου απεικονίζονται οκτώ προφήτες, ενώ στη βάση του υπάρχει η παράσταση της Θείας Λειτουργίας με ιεράρχες, διακόνους, ψάλτες και πλήθος πιστών.

➤ ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

- Η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου βρίσκεται στο κέντρο της πόλης, νοτιοανατολικά του ναού της Αχειροποιήτου, στη συμβολή της οδού Εγνατίας με την οδό Σωκράτους.
- Όπως μαρτυρεί επιγραφή επάνω από τη νότια είσοδο του κτηρίου, ο ναός κτίστηκε το 1818. Πρόκειται για μία τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με γυναικωνίτη, αρχιτεκτονικός τύπος ευρύτατα διαδεδομένος στη Μακεδονία στα χρόνια της τουρκοκρατίας και ιδιαίτερα στον 19ο αιώνα.
- Η εξωτερική όψη του τοίχου της δυτικής πλευράς του οικοδομήματος είναι ιδιαίτερα επιμελημένη, με λαξευτούς λίθους που εναλλάσσονται με πλίνθους · οι τοίχοι της βόρειας και της νότιας πλευράς του μνημείου είναι κτισμένοι με ακανόνιστους λίθους, μεταξύ των οποίων παρεμβάλλονται ξυλοδεσιές.
- Στο εσωτερικό της εκκλησίας ο γυναικωνίτης έχει σχήμα Π, επεκτείνεται δηλαδή εν μέρει και στα πλάγια κλίτη, ενώ κατά μήκος της βόρειας πλευράς προσκολλάται το λεγόμενο μακρυναρίκι, μία ξεχωριστή μακρόστενη αίθουσα που συναντάται κυρίως στα μοναστήρια.
- Η ξύλινη οροφή του κτηρίου είναι διακοσμημένη με ποικίλα γεωμετρικά σχήματα, ενώ στο κέντρο της διαμορφώνεται ένας μεγάλος ξυλόγλυπτος ομφαλός.
- Το αρχικό ζωγραφιστό τέμπλο του ναού έχει αφαιρεθεί και έχει αντικατασταθεί από καινούργιο ξυλόγλυπτο τέμπλο, στο οποίο έχουν προσαρμοστεί παλαιές εικόνες που χρονολογούνται στον 16ο, 18ο και 19ο αιώνα.

- Η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου κτίστηκε στη θέση προγενέστερου ναού, ο οποίος καταστράφηκε από πυρκαγιά το 1817. Στον ίδιο ακριβώς χώρο, μολονότι δεν είναι εξακριβωμένο, ενδεχομένως να υπήρχε το γνωστό από τις ιστορικές πηγές του 14ου αιώνα «μετόχιον» του Αγίου Αθανασίου Θεσσαλονίκης.
- Το 1569 ο ναός με ολόκληρη την ακίνητη περιουσία του αγοράστηκε από τον μητροπολίτη Βέροιας Θεοφάνη Μαλάκη και αφιερώθηκε στη Μονή Βλατάδων. Στην περίοδο της τουρκοκρατίας δημιουργήθηκαν αντιδικίες και διαμάχες μεταξύ της μητρόπολης Θεσσαλονίκης και της Μονής Βλατάδων για την κυριότητα του ναού, ενώ η ενορία του Αγίου Αθανασίου ήταν από τις μεγαλύτερες και πλουσιότερες συνοικίες της πόλης.

➤ Η Παναγία των Χαλκέων

Η αρχιτεκτονική και ο ρόλος του φυσικού φωτός στο ναό

Ο ρόλος του φυσικού φωτός στη βυζαντινή εκκλησιαστική αρχιτεκτονική είναι ιδιαίτερα εμφανής στο καθολικό της Μονής Παναγίας Κοσμοσώτειρας (1152) στη Θράκη, όπου το εισερχόμενο φως τονίζει ορισμένους χώρους του ναού και ορισμένες παραστάσεις σε συγκεκριμένες ώρες της ημέρας καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, όπως την παράσταση του Ευαγγελισμού και το γωνιαίο διαμέρισμα κάτω από τον βορειοδυτικό τρουλίσκο. Στο χώρο αυτό είναι πολύ πιθανό ότι βρίσκεται ο τάφος του κτήτορα Ισαακίου Κομνηνού.

Άλλο παράδειγμα είναι ο ναός του Σωτήρος Χριστού (14ος αι.) στη Θεσσαλονίκη. Μετά από παρατηρήσεις και μετρήσεις διαπιστώθηκε ότι οι εισερχόμενες δέσμες φωτός διά των παραθύρων του τρούλου εστιάζουν στους τάφους που βρίσκονται στο εσωτερικό του ναού σε συγκεκριμένες ώρες της ημέρας και εποχές του έτους. Με βάση τις δύο αυτές περιπτώσεις συνεχίστηκε την έρευνα για το ρόλο του φωτός στο ναό της Παναγίας Χαλκέων (1028) στη Θεσσαλονίκη.

Η αρχιτεκτονική του ναού παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, αφού είναι σχεδόν ο μοναδικός ναός της περιόδου αυτής στη Θεσσαλονίκη. Ακόμη, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η θέση του τάφου του κτήτορα, που ως γνωστόν βρίσκεται στο μέσο της βόρειας πλευράς του ναού σε μορφή αρκοσολίου. Η ύπαρξη τάφου στο σημείο αυτό του ναού είναι σπάνια. Συνήθως τάφοι κτητόρων υπάρχουν στους νάρθηκες ή στη ΒΔ γωνία των ναών.

Ο ναός της Παναγίας Χαλκέων ανήκει στον σταυροειδή εγγεγραμμένο με τρούλο ναό. Το εσωτερικό του χωρίζεται στο νάρθηκα, στον κυρίως ναό και στο ιερό βήμα.

Στον κυρίως ναό τέσσερις κίονες ανακρατούν μέσω των καμαρών και των σφαιρικών τριγώνων την κυκλική βάση του οκτάπλευρου τρούλου. Σε κάθε πλευρά του υπάρχουν δύο επάλληλα τοξοειδή παράθυρα, που καλύπτουν σχεδόν ολόκληρο το ύψος της κάθε πλευράς. Οι άξονες των παραθύρων ταυτίζονται με τους κύριους και διαγώνιους άξονες του ναού.

Το Ιερό Βήμα είναι ένα αυτοτελές τμήμα. Η κεντρική κόγχη είναι εσωτερικά ημικυκλική και εξωτερικά τρίπλευρη. Σε κάθε πλευρά της κόγχης του ιερού υπάρχουν δύο επάλληλα παράθυρα, ενώ στην πρόθεση και το διακονικό από ένα.

Ο νάρθηκας εκτείνεται σε όλο το πλάτος του ναού. Ο ανατολικός τοίχος του φέρει τρία ανοίγματα με μαρμάρινα υπέρθυρα.

Πάνω από το νάρθηκα υπάρχει το υπερώο, που στεγάζεται με δύο οκτάπλευρους τρουλίσκους. Κάθε τρουλίσκος φέρει από τέσσερα τοξοειδή παράθυρα που βρίσκονται στους άξονες Α-Δ και Β-Ν. Το ύψος τους καλύπτει σχεδόν ολόκληρο το ύψος της κάθε πλευράς. Στο μέσο του ανατολικού τοίχου υπάρχει μεγάλο τοξωτό άνοιγμα που βλέπει στον κυρίως ναό. Στις τρεις πλευρές του υπερώου σχηματίζονται συνολικά πέντε μεγάλα ανοίγματα, τρία στη δυτική και από ένα στη βόρεια και τη νότια πλευρά.

Το 1430 ο ναός μετατράπηκε σε τζαμί με την επωνυμία «Καζαντζιλάρ τζαμί» (τζαμί των χαλκωματάδων). Μετά τους σεισμούς του 1978 πραγματοποιήθηκαν εργασίες στερέωσης και συντήρησης των τοιχογραφιών του.

➤ Άγιος Παντελεήμονας

- Ο ναός του Αγίου Παντελεήμονος είναι παλαιό καθολικό βυζαντινής μονής της Θεσσαλονίκης και Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα της πόλης, στη συνάντηση των οδών Εγνατίας και Ιασονίδου.
- Ανήκει στον τύπο του σύνθετου τετρακίονιου σταυροειδούς εγγεγραμμένου με νάρθηκα και περιμετρική στοά, που ανατολικά απολήγει σε δύο παρεκκλήσια.
- Χρονολογείται στα τέλη 13ου - αρχές 14ου αιώνα και σύμφωνα με μια εκδοχή ταυτίζεται με τη Μονή της Θεοτόκου Περιβλέπτου, γνωστή και ως Μονή του κυρ Ισαάκ από το όνομα του ιδρυτή της, ο οποίος με το όνομα Ιάκωβος διετέλεσε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης μεταξύ 1295 και 1315. Εικάζεται ότι η ονομασία Άγιος Παντελεήμων είναι δανεισμός από το ομώνυμο βόρειο παρεκκλήσι του γειτονικού ναού της Παναγούδας, στο οποίο μεταφέρθηκαν τα σκεύη του ναού όταν μετατράπηκε από τους Τούρκους σε τζαμί ανάμεσα στα 1568 - 1571 με την ονομασία Ισακιγιέ Τζαμί (<Ισαάκ). Άλλοι ερευνητές πιστεύουν ότι η Μονή της Περιβλέπτου υπήρχε ήδη το 12ο αι. και ότι η εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονος μετατράπηκε σε τζαμί γύρω στα 1500 ή στα 1548 από τον Ισάκ Τσελεμπί, καδή της Θεσσαλονίκης, του οποίου πήρε και το όνομα.

- Σήμερα ο ναός αποτελείται από τον νάρθηκα, τον κεντρικό "σταυρικό πυρήνα" και δύο παρεκκλήσια, ενώ η στοά έχει καταστραφεί.
- Οι τοιχογραφίες που βλέπουμε σήμερα στο νάρθηκα και στον κυρίως ναό ανήκουν στα χρόνια της τουρκοκρατίας, ενώ από τον αρχικό βυζαντινό διάκοσμο διατηρήθηκαν τοιχογραφίες στο χώρο της πρόθεσης και του διακονικού, των οποίων η χρονολόγηση στα όρια του 13ου και 14ου αι. συμφωνεί με την εποχή που ο Ιάκωβος ήταν μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ενισχύοντας την άποψη που θέλει το ναό να έχει κτιστεί στα τέλη του 13ου αιώνα.

➤ Άγιος Μηνάς

- Σημαντικό κέντρο λατρείας του αγίου Μηνά στον ελλαδικό χώρο ήταν ο ναός του στη Θεσσαλονίκη. Ο ναός αυτός υπήρχε τουλάχιστον από τις αρχές του 9ου αιώνα, όπως φαίνεται από τον Βίο του αγίου Γρηγορίου του Δεκαπολίτου. Αναφέρεται ως κτήτορας ένα μοναχός Ζαχαρίας.
- Μαρτυρίες Βυζαντινών κειμένων βεβαιώνουν την ύπαρξη και χρήση του ναού αυτού στη βυζαντινή Θεσσαλονίκη ως την τουρκική κατάκτηση (1492). Αλλά και κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας ο ναός εξακολουθούσε να χρησιμοποιείται από τους χριστιανούς, καθώς ήταν ένας από τους 12 χριστιανικούς ναούς που παρέμειναν στη διάθεση των χριστιανών και δεν έγιναν τζαμιά.
- Ο ναός καταστράφηκε το 1687 κατά τον βομβαρδισμό της Θεσσαλονίκης από τους Βενετούς, και δεύτερη φορά από πυρκαϊά το 1700 ή 1735. Ξανακτίστηκε με συνδρομή του μεγάλου άρχοντα Ιωάννη Γούτα Καυταντζόγλου και εγκαινιάστηκε στις 30 Ιουνίου 1806, για να καταστραφεί πάλι από πυρκαϊά το 1839.

- Ο ναός ξανακτίσθηκε (1852) και υπέστη ζημιές από νέες πυρκαϊές (1890, 1917).
- Κατά την περίοδο 1890-1912 ήταν ο μητροπολιτικός ναός της Θεσσαλονίκης και σε αυτόν τελέστηκε η επίσημη δοξολογία για την απελευθέρωση της πόλης (26 Οκτωβρίου 1912).
- Ο ναός του αγίου Μηνά στη Θεσσαλονίκη, που ήταν πιθανώς και μοναστήρι κατά τους βυζαντινούς χρόνους, είναι ένα από τα ιστορικά κτίσματα της πόλης.

➤ Υπαπαντή

- Η εκκλησία της Υπαπαντής βρίσκεται στο κέντρο της πόλης, στη διασταύρωση της οδού Εγνατίας με την οδό Αγαπηνού, απέναντι από την Καμάρα και τον ναό της Παναγίας Δεξιάς.
- Στον ίδιο ακριβώς χώρο υπήρχε η γνωστή από πατριαρχικά έγγραφα Μονή του κυρ Ιωήλ, η οποία ήταν αφιερωμένη στην Παναγία. Το μοναστήρι αυτό παραχωρήθηκε στις αρχές του 16ου αιώνα ως μετόχι στη Μονή της Αγίας Αναστασίας της Χαλκιδικής. Μάλιστα, από τις ιστορικές πηγές πληροφορούμαστε ότι το 1531 η Μονή του κυρ Ιωήλ ήταν ερειπωμένη, αλλά ανακαινίστηκε από τον ηγούμενο της Μονής της Αγίας Αναστασίας Θεωνά, ο οποίος διετέλεσε αργότερα μητροπολίτης Θεσσαλονίκης.

- Ο ναός της Υπαπαντής κτίστηκε το 1841. Ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής με γυναικωνίτη, ο οποίος ήταν κοινός σε δεκάδες εκκλησίες της Μακεδονίας στον 19ο αιώνα.
- Η εξωτερική όψη του τοίχου της ανατολικής πλευράς του κτηρίου είναι ιδιαίτερα προσεγμένη, με λαξευτούς λίθους που εναλλάσσονται με πλίνθους· το ίδιο σύστημα απαντά και στο κάτω τμήμα των τοίχων της βόρειας και της νότιας πλευράς του μνημείου. Επιπλέον, στον βόρειο τοίχο βρίσκονται εντοιχισμένα μαρμάρινα θραύσματα ρωμαϊκών και βυζαντινών γλυπτών, καθώς και κομμάτι μιας επιγραφής του 1272 που μνημονεύει έναν βυζαντινό αξιωματούχο. Στο εσωτερικό του οικοδομήματος δεν υπάρχουν κίονες μεταξύ των κλιτών, αλλά ξύλινοι πεσσοί.
- Ο ξύλινος γυναικωνίτης είναι πεταλόσχημος, δεν περιορίζεται δηλαδή μόνο στην περιοχή επάνω από τον νάρθηκα, αλλά επεκτείνεται εν μέρει και στα πλάγια κλίτη.
- Η ξυλόγλυπτη διακόσμηση του ναού χρονολογείται στον 19ο αιώνα, ενώ ξεχωρίζει το βημόθυρο της Ωραίας Πύλης με την παράσταση του Ευαγγελισμού, το οποίο αποτελεί έργο της Κρητικής Σχολής του 16ου αιώνα.

➤ Ιερός Ναός Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης

- Ο **ναός του Αγίου Δημητρίου** είναι αφιερωμένος στον Άγιο Δημήτριο, τον πολιούχο της πόλης.
- Βρίσκεται στην ομώνυμη οδό και είναι πεντάκλιτη βασιλική του «ελληνιστικού τύπου», αλλά με πολλά ιδιαίτερα και σπάνια χαρακτηριστικά σε σχέση με άλλους ναούς της ίδιας περιόδου στην Ελλάδα, με εγκάρσιο κλίτος και με πλούσιο ζωγραφικό και μαρμάρινο διάκοσμο με περίτεχνα κιονόκρανα.
- Στο υπόγειο του ναού βρίσκεται ο χώρος μαρτυρίου του Αγίου. Από τα ψηφιδωτά του, ξεχωρίζει αυτό που απεικονίζει τον ίδιο τον άγιο με δύο μικρά παιδιά και ένα άλλο, που απεικονίζει τον άγιο ανάμεσα στον επίσκοπο και στον έπαρχο, οι οποίοι ανακαίνισαν το ναό τον 7ο αι.

Χρονολόγηση

- Μετά το 313 μ.Χ. ιδρύεται το πρώτο προσευχητάριο στον τόπο μαρτυρίου του Αγίου, τον 5ο αι. μία τρίκλητη βασιλική που καίγεται τον 7ο αιώνα και στη θέση της χτίζεται πεντάκλιτη βασιλική. Αυτή καίγεται σχεδόν ολοκληρωτικά το 1917 και αναστηλώνεται μέχρι το 1948.

➤ Ιστορία του ναού

- Ο πρώτος ναός ήταν ένα μικρό προσευχητάριο που ιδρύθηκε μετά το 313 μ.Χ. (Διάταγμα των Μεδιολάνων) στον τόπο μαρτυρίου του Αγίου Δημητρίου.
- Το 412-413 μ.Χ., ο έπαρχος Ιλλυρικού Λεόντιος ίδρυσε στον ίδιο χώρο μια μεγάλη τρίκλιτη βασιλική, κάτω από το ιερό βήμα της οποίας διατήρησε τμήμα των θερμών όπου μαρτύρησε ο Άγιος Δημήτριος. Αυτή κάηκε το 629-634. Μετά την πυρκαγιά ο επίσκοπος Ιωάννης, με οικονομική ενίσχυση των πολιτών έχτισε μια μεγαλύτερη πεντάκλιτη βασιλική που αποτελούσε κατά τη βυζαντινή εποχή το κέντρο λατρείας του Αγίου.
- Το 904 ο ναός λεηλατήθηκε από τους Σαρακηνούς. Το 1185, κατά την άλωση της πόλης από τους Νορμανδούς, αφαίρεσαν το σκήνωμα του Αγίου Δημητρίου που φυλασσόταν σε κιβώριο στο κέντρο του ναού. Βρέθηκε στο μοναστήρι του San Lorenzo in Campo της Βόρειας Ιταλίας. Η κέρα και μέρος των λειψάνων του Αγίου επιστράφηκαν το 1978 και τοποθετήθηκαν στο δυτικό κλίτος σε αργυρή λειψανοθήκη κάτω από το ομοίωμα του παλιού κιβωρίου, έργο του γλυπτικού οίκου Φιλιππότη από την Τήνο.
- Το 13ο αιώνα ο ναός επισκευάστηκε και ανακαινίστηκε. Την εποχή εκείνη χτίστηκε και το παρεκκλήσι του Αγίου Ευθυμίου στην νοτιοανατολική πλευρά του ναού του Αγίου Δημητρίου
- Το 1492-93 ο ναός μετατράπηκε σε τζαμί με το όνομα Κασιμιέ Τζαμί. Τότε η λατρεία του Αγίου άλλαξε τόπο. Ένας παραθαλάσσιος ναός, μία ξυλόγλυπτη τρίκλιτη βασιλική που χτίστηκε στα τέλη του 13ου-αρχές 14ου αι. στην θέση της σημερινής Μητρόπολης, τιμήθηκε στο όνομα του Αγίου Δημητρίου. Μεταφέρθηκαν εκεί η περίφημη εικόνα του Αγίου (είχε ζωγραφιστεί όσο ζούσε) και πολλά κειμήλια. Ο ναός εκείνος κάηκε το 1890.

- Επί Βαλή Δεούφ Πασά έγιναν επισκευές στο ναό του Αγίου Δημητρίου και τότε αποκαλύφθηκαν τα μωσαϊκά του. Αποδόθηκε ξανά στη χριστιανική λατρεία το 1912.
- Στη μεγάλη πυρκαγιά, η οποία κατέστρεψε τα 2/3 της πόλης τον Αύγουστο του 1917, κάηκε σχεδόν ολοκληρωτικά και αναστηλώθηκε το 1948 διατηρώντας αρκετά από τα αρχιτεκτονικά του στοιχεία. Χάρη στον αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχο, που είχε κρατήσει σημειώσεις, σχέδια και φωτογραφίες, με τη συνεργασία των Γ. Σωτηρίου, Ε. Hebrard, Α. Ορλάνδου, Α. Ξυγγόπουλου, Σ. Πελεκανίδη, κ.ά., ο ναός αναστηλώθηκε «εκ βάθρων» για να δοθεί και πάλι στη λατρεία των πιστών στις 26 Οκτωβρίου του 1949, την ημέρα της γιορτής του αγίου.
- Λίγο αργότερα, το 1978, τα λείψανα του Αγίου επέστρεψαν από το αββαείο του Αγίου Λαυρεντίου στο Κάμπο της Ιταλίας και τοποθετήθηκαν σε μια αργυρή λάρνακα όπου φυλάσσονται ως σήμερα.
- Το 1988 ο ναός ανακηρύχθηκε Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς από την UNESCO.
- Από το 1988 η κρύπτη του ναού λειτουργεί ως εκθεσιακός χώρος (μουσειακή έκθεση), όπου εκτίθενται συλλογή γλυπτών, κιονόκρανων, θωρακίων και αγγείων από τις διάφορες φάσεις της ιστορίας του ναού του Αγίου Δημητρίου.

Περιγραφή-Χαρακτηριστικά

- Ο ναός είναι ένα ξυλόστεγο κτίσμα, χωρίς θόλο, με διαστάσεις κάτοψης 43,58 μ. μήκος και 33 μ. πλάτος.
- Δε γνωρίζουμε αν είχε αίθριο. Η είσοδος στο νάρθηκα γίνεται από δύο θύρες στο δυτικό τοίχο του ναού, που αντιστοιχούν στα εσωτερικά πλάγια (βόρειο και νότιο κλίτος), ενώ θύρες εισόδου υπάρχουν και στο βόρειο και νότιο τοίχο της βασιλικής. Από το στενό νάρθηκα που είναι μικρότερος από το ναό (το νότιο κλίτος χρησιμεύει σαν κλιμακοστάσιο), περνώντας από το τρίβηλο μπαίνουμε στον κυρίως ναό. Το τρίβηλο είναι ένα άνοιγμα στο κέντρο του νάρθηκα και σχηματίζεται από δύο κίονες από πράσινο θεσσαλικό μάρμαρο.
- Εσωτερικά χωρίζεται με τέσσερις σειρές μαρμάρινων κιονοστοιχιών σε πέντε κλίτη, ενώ ένα έκτο κλίτος διαμορφώνεται κάθετα στα προηγούμενα, όπου βρίσκονται η Αγία Τράπεζα και το Ιερό. Το μεσαίο κλίτος, πιο πλατύ από τα άλλα τέσσερα, υπερυψώνεται και κυριαρχεί σαν όγκος, ενώ τα πλάγια στεγάζονται κλιμακωτά με στέγες δίνοντας τη δυνατότητα να δημιουργηθούν πολύκλητα παράθυρα στους πλάγιους τοίχους (μονόβολα, δίβολα και πολύβολα). Στο μεγαλύτερο μέρος του ναού, ιδιαίτερα στα κατώτατα τμήματα, διατηρείται η παλιά τοιχοποιία διαμορφωμένη από ανισόδομη αργολιθοδομή και πλινθοδομές που ακολουθούν τα τόξα των ανοιγμάτων, παραθύρων ή θυρών.

➤ Ναός του Αγίου Νικολάου του Ορφανού

- Ο Ναός του Αγίου Νικολάου του Ορφανού είναι παλαιό βυζαντινό καθολικό μονής της Θεσσαλονίκης και μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, κτισμένο στις αρχές του 14ου αιώνα. Βρίσκεται στη βορειοανατολική γωνία της παλιάς πόλης, εντός των τειχών, μεταξύ των οδών Ηροδότου και Αποστόλου Παύλου.
- Το όνομα του ναού, Ορφανός ή των Ορφανών, συναντάται για πρώτη φορά σε πηγές του 17ου και 18ου αιώνα και ταυτίζεται με τον άγνωστο κτήτορα του μνημείου που ανήκε στην οικογένεια των Ορφανών ή στη λειτουργία ορφανοτροφείου στο χώρο της μονής, είτε αποδίδεται στην ιδιότητα του Αγίου Νικολάου ως προστάτη των χηρών και των ορφανών.
- Ως ιδρυτής του ναού έχει προταθεί από τους ερευνητές ο Νίκων Σκουτέριος Καπανδρίτης Ορφανός, καθώς και ο κράλης της Σερβίας Μιλούτιν που λόγω του γάμου του με την πριγκήπισσα Σιμωνίδα είχε στενούς δεσμούς με τη Θεσσαλονίκη.
- Στη σημερινή του μορφή ο ναός είναι μια μονόχωρη ξυλόστεγη βασιλική με περίστωο στις τρεις πλευρές, στεγασμένη με δόρυχη στέγη στον κεντρικό χώρο. Από τις τοιχογραφίες του, η ανέγερση του μνημείου τοποθετείται στα πλαίσια της δεκαετίας 1310-1320. Η μονή συνέχισε να λειτουργεί καθ'όλη τη διάρκεια της Οθωμανοκρατίας. Ο ιδιαίτερα πλούσιος τοιχογραφικός διάκοσμος ήρθε στο φως το 1957-1960, κατά τη διάρκεια εργασιών στο μνημείο, και αποτελεί ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα της ζωγραφικής της παλαιολόγειας.

➤ Αχειροποίητος

- Η εκκλησία της Αχειροποιήτου (Ελληνιστική Κοινή: Παναγία) Ἀχειροποίητος) είναι παλαιοχριστιανική βασιλική της Θεσσαλονίκης, σωζόμενη σήμερα στην ίδια μορφή που κατασκευάστηκε τον 5ο αιώνα - γεγονός που την καθιστά μοναδική στην ανατολική Μεσόγειο. Βρίσκεται στην οδό Αγίας Σοφίας, απέναντι από την πλατεία Μακεδονομάχων και η ίδρυσή της τοποθετείται στην περίοδο 450-475. Είναι αφιερωμένη στη Θεοτόκο και η ονομασία της οφείλεται στην "αχειροποίητη" λατρευτική εικόνα της Θεοτόκου δεομένης που βρισκόταν στο ναό.

Αρχιτεκτονική

- Ο ναός της Αχειροποιήτου ανήκει στον αρχιτεκτονικό τύπο της παλαιοχριστιανική τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής με υπερώα, η οποία καταλήγει στα ανατολικά σε ημικυκλική αψίδα. Έχει μήκος 51,90 μ. και πλάτος 30,80 μ. και είναι κτισμένος με την κλασική παλαιοχριστιανική τοιχοποιία στην οποία ζώνες λιθοδομής εναλλάσσονται με ζώνες πλινθοδομής. Δύο κιονοστοιχίες, με 12 κίονες η καθεμία, διαιρούν το ναό σε τρία κλίτη. Το κεντρικό κλίτος, που απολήγει ανατολικά στο ιερό βήμα, έχει πλάτος 14,20 μ. ενώ τα πλάγια κλίτη έχουν πλάτος 6,20 - 6,30 μ. Το βόρειο κλίτος επικοινωνεί ανατολικά με κτίσμα που έγινε παρεκκλήσι στα μεσοβυζαντινά χρόνια και σήμερα τιμάται στο όνομα της Αγίας Ειρήνης. Στον νότιο εξωτερικό τοίχο, η κεντρική θύρα εισόδου φέρει μνημειώδες πρόπυλο, που δείχνει την επικοινωνία του ναού με την πιο σημαντική οδική αρτηρία της αρχαίας πόλης, τη Λεωφόρο. Προσκολλημένο στη νότια πλευρά του ναού σώζεται ένα πρόσκτισμα που θεωρείται το βαπτιστήριο της βασιλικής κατά μία άποψη και κατά μία άλλη το αρχικό διακονικό του ναού. Σε όλο το πλάτος του ναού στα δυτικά υπάρχει νάρθηκας από όπου εισέρχεται κανείς στον κυρίως ναό μέσα από ένα πολυτελές τρίβηλο με κίονες από πράσινο θεσσαλικό μάρμαρο. Η στέγη του ναού είναι δικλινής στο κεντρικό κλίτος και χαμηλότερη στα πλάγια κλίτη. Αρχικά η κεντρική στέγη ήταν ψηλότερη καθώς υπήρχε ένα υπερυψωμένο τμήμα του κεντρικού κλίτους που λειτουργούσε ως φωταγωγός, αλλά και το δυτικό υπερώο, κάνοντας τον εξωτερικό όγκο του ναού να φαίνεται ακόμη πιο βαρύς. Το μνημείο υπέστη αρχιτεκτονικές επεμβάσεις τον 7ο αιώνα και στη συνέχεια τον 14ο-15ο αιώνα, καθώς και αναστηλωτικές εργασίες μετά τους σεισμούς του 1978.

Ιστορία και ονομασίες

- Από ανασκαφές που έγιναν στο εσωτερικού του μνημείου αποκαλύφθηκε ότι ο ναός ιδρύθηκε πάνω σε ένα μεγάλο δημόσιο λουτρό (βαλανείο), ενώ παλαιότεροι συγγραφείς και περιηγητές πίστευαν ότι στη θέση του βρισκόταν στην αρχαιότητα ναός της Θερμαίας Αφροδίτης.
- Η ίδρυση του ναού χρονολογείται στο τρίτο τέταρτο του 5ου αιώνα καθώς στο νάρθηκα του ναού βρέθηκε ψηφιδωτή επιγραφή με το όνομα του κτήτορα του ψηφιδωτού διακόσμου, ιερέα "Ανδρέα", πρόσωπο που οι ερευνητές ταυτίζουν με τον εκπρόσωπο του αρχιεπισκόπου της Θεσσαλονίκης που πήρε μέρος στη σύνοδο της Χαλκηδόνας το 451. Μέχρι το 14ο αιώνα το μνημείο αναφέρεται ως "ναός της Παναγίας Θεοτόκου" και μάλιστα ως ο "μεγάλος ναός της Θεοτόκου", ενώ η επωνυμία Αχειροποίητος εμφανίζεται για πρώτη φορά σε χρυσόβουλο έγγραφο του αυτοκράτορα Μιχαήλ του Θ', με το οποίο δωρίζονταν σπίτια της περιοχής στη Μονή Ιβήρων του Αγίου Όρους. Το 1345, σφαγιάστηκαν στο εσωτερικό του ναού Ζηλωτές της Θεσσαλονίκης.
- Φαίνεται ότι μέχρι τον 14ο και 15ο αιώνα η λιτανευτική πομπή την παραμονή της εορτής του Αγίου Δημητρίου περνούσε από το ναό της Αχειροποίητου, καθώς η λατρεία του πολιούχου της πόλης ήταν συνδεδεμένη με τη λατρεία της Παναγίας. Μετά την κατάκτηση της πόλης από τους Οθωμανούς το 1430, η Αχειροποίητος ήταν η πρώτη εκκλησία της πόλης που μετατράπηκε σε τζαμί, από τον ίδιο το σουλτάνο, Μουράτ τον Β', ο οποίος τέλεσε ευχαριστία στο εσωτερικό του ναού για τη νίκη του. Στον όγδοο από ανατολικά κίονα της βόρειας κιονοστοιχίας υπάρχει στα τουρκικά η επιγραφή: "Ο σουλτάνος Μουράτ πήρε τη Θεσσαλονίκη. 883 (δηλαδή το 1430). Καθόλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας αποτέλεσε το κυριότερο τζαμί της πόλης, υπό την ονομασία Εσκι Τζουμά τζαμί (δηλαδή τζαμί της παλιάς προσευχής της Παρασκευής), με συνέπεια οι Έλληνες να αποκαλούν για αιώνες το ναό με το όνομα της Αγίας Παρασκευής.

➤ ΑΓΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

- Ο ναός της Αγίας Αικατερίνης βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα της Άνω Πόλης Θεσσαλονίκης, βόρεια της οδού Αγίου Δημητρίου, κοντά στα Βυζαντινά Τείχη.
- Είναι κτίσμα χαρακτηριστικό της λεγόμενης "Μακεδονικής Σχολής", καθώς διαμορφώνεται με τέσσερις καμάρες εγγεγραμμένου σε τετράγωνο σταυρό, πάνω στις οποίες στηρίζεται ο κεντρικός τρούλος. Γύρω από το τετράγωνο αυτό της βάσης του τρούλου αναπτύσσεται προς τρεις κατευθύνσεις (νότος, δύση, βορράς) ένα χαμηλωμένο κλίτος που δίνει μεγαλύτερη ευρυχωρία στο ναό και προσθέτει κομψότητα και μορφολογικό ενδιαφέρον, καθώς στις τέσσερις γωνίες του κλίτους ανυψώνονται ισάριθμοι τρούλοι, πιο χαμηλοί από τον κεντρικό που κυριαρχεί.
- Από πλευράς διάταξης των χώρων και μορφολογίας, ο ναός της Αγίας Αικατερίνης έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τον ναό των Αγίων Αποστόλων Θεσσαλονίκης, παρόλο που έχουν κάποια χρονική διαφορά στην ανέγερσή τους (τέλη 13ου αιώνα η Αγία Αικατερίνη, αρχές 14ου αιώνα οι Άγιοι Απόστολοι). Η ομοιότητα μάλιστα αυτή είναι πολύ φανερή και στα δομικά -γενικά- στοιχεία καθώς και στον τρόπο κτισίματος των τοίχων. Πάντως η ύπαρξη των μνημείων αυτών με τα κοινά χαρακτηριστικά αποδεικνύει ότι στη Θεσσαλονίκη από τον 11ο και ως τον 14ο αιώνα, είχε δημιουργηθεί μία σημαντική εμπειρία στην ανέγερση των ναών, που κληροδοτήθηκε -προσαρμοσμένη στα τότε δεδομένα- και στους Έλληνες οικοδόμους κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας.

- Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του ναού είναι οι περίτεχνες τοιχοποιίες εξωτερικά, που εκμεταλλεύονται αισθητικά κάθε αρχιτεκτονικό-μορφολογικό στοιχείο αναδεικνύοντάς το. Το ίδιο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι τοιχογραφίες του εσωτερικού του, που είχαν σοβατιστεί από τους Τούρκους όταν μετέτρεψαν το ναό σε μουσουλμανικό τέμενος (τζαμί) με το όνομα "Γιακούπ-πασά τζαμί". Οι τοιχογραφίες αυτές που είναι σύγχρονες με το ναό, παριστάνουν μορφές Αγίων, σκηνές από το Ευαγγέλιο, θαύματα του Χριστού κ.ά.
- Οι τοιχογραφίες του ναού της Αγίας Αικατερίνης μαζί με αυτές των άλλων ναών της πόλης (Προφήτης Ηλίας, Άγιοι Απόστολοι, Άγιος Νικόλαος Ορφανός, παρεκκλήσι Αγίου Ευθυμίου στον Άγιο Δημήτριο, ναΐδριο του Σωτήρα κ.λ.π.), πείθουν πως η Θεσσαλονίκη ήταν κέντρο της βυζαντινής αγιογραφίας, από όπου μάλιστα μεταδόθηκε η τέχνη αυτή σε όλες τις περιοχές της Βαλκανικής. Σε αυτό συνετέλεσε σημαντικά ασφαλώς το γειτνίασμα της Θεσσαλονίκης με το Άγιο Όρος και οι σχέσεις και οι επαφές της πόλης με την Αθωνική πολιτεία.

Περίτεχνη τοιχοποιία και πολύχρωμες εκπλήξεις

- Εσωτερικά ο ναός φιλοξενεί σημαντικές βυζαντινές νωπογραφίες του 14^{ου} αιώνα ενώ από τα κύρια χαρακτηριστικά του είναι η επενδυμένη με πέτρα περίτεχνη εξωτερική τοιχοποιία του ναού, η οποία και αναδεικνύει αισθητικά κάθε ένα από τα αρχιτεκτονικά του στοιχεία. Εντύπωση προκαλούν τα καλοδοουλεμένα υπέροχα χρωματισμένα μάρμαρα που έχουν προστεθεί, κάτι εξαιρετικά σπάνιο για τα δεδομένα της Βυζαντινής Ναοδομίας!
- Η εσωτερική διακόσμηση προκαλεί από μόνη της εξαιρετικό ενδιαφέρον καθώς σημαντικά μέρη της καλύφθηκαν από τους Οθωμανούς ύστερα από την μετατροπή του Ναού σε τζαμί. Όταν το 1946 – 1951 εκτεταμένες εργασίες συντήρησης έλαβαν μέρος στο εσωτερικό του ναού, αποκάλυψαν σημαντικά μέρη των παλαιότερων νωπογραφιών που είχαν μείνει καλυμμένα για αιώνες

➤ Νέα Παναγία

- Η εκκλησία της Νέας Παναγίας, που παλαιότερα ήταν γνωστή ως Μεγάλη ή Τρανή Παναγία, είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα του κέντρου της Θεσσαλονίκης, κοντά στη θάλασσα, στην αρχή της οδού Δημητρίου Γούναρη και ανάμεσα στις οδούς Τσιμισκή και Μητροπόλεως. Όπως μαρτυρεί μαρμαρίνη επιγραφή επάνω από τη νότια είσοδο του κτηρίου, ο ναός κτίστηκε το 1727. Στον ίδιο ακριβώς χώρο υπήρχε βυζαντινό μοναστήρι προς τιμή της Θεοτόκου, το οποίο ιδρύθηκε από τον Ιλαρίωνα Μαστούνη στον 12ο αιώνα, αλλά καταστράφηκε από πυρκαγιά το 1690.
- Η εκκλησία της Νέας Παναγίας ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης βασιλικής με γυναικωνίτη. Στη δυτική πλευρά του οικοδομήματος διαμορφώνεται στοά, ενώ στη νότια είναι προσαρτημένο νεοκλασικό πρόπυλο, το οποίο αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη. Επάνω από το πρόπυλο υψώνεται καμπαναριό, το οποίο – λόγω των σοβαρότατων ζημιών που υπέστη το 1978 από τους σεισμούς που έπληξαν τη Θεσσαλονίκη – κατεδαφίστηκε και ξανακτίστηκε.
- Στο εσωτερικό του ναού ενδιαφέρον παρουσιάζει η διακόσμησή του: στο Ιερό Βήμα και στον γυναικωνίτη σώζονται αξιόλογες τοιχογραφίες του 18ου αιώνα, οι οποίες έχουν ως πρότυπό τους τη ζωγραφική της εποχής των Παλαιολόγων, ενώ περίτεχνο είναι το επιχρυσωμένο ξυλόγλυπτο τέμπλο. Ο δεσποτικός θρόνος, ο άμβωνας και οι αγιογραφίες της οροφής ανάγονται στον 19ο αιώνα.

